bDdhloh lnh ds mÙkjHkkjrh; lLÑrdFkklkfgR;
dh leh{kk

lLÑr fo"k; e ih&,p-Mh- dh mikf/k gr
'kk/k&çcU/k dh çLrkfor
: ij[kk
¼2017½

'kk/k funf'kdk

'kk/kkfFkuh

Mk- ¼Jherh½ bUn o'kh
vfl- çkQlj
lLÑr foHkkx] dyk ldk;]

ekfudk ehuk
lLÑr foHkkx

foHkkxk/;{k

ldk; çe[k

çk- fxfjjkt dekj
lLÑr foHkkx] dyk ldk;

ik- T;kfr dekj oek
vxth foHkkx] dyk ldk;

v/;;u dk {k= & vk/kfud lLÑr lkfgR;
lLÑr foHkkx] dyk ldk;
n;kyckx ,tds'kuy bLVhV;V
¼MhEM ;fuoflVh½ n;kyckx] vkxjk 282005
bDdhloh lnh ds mÙkjHkkjrh; lLÑrdFkklkfgR;
dh leh{kk

lLdr lkfgR; d vk/kfud dky dh uopruk u ltu d {k= e uru gLrk{kj fd, gA x| fo/kk mue l ,d gA x| lkfgR; ltu dh og fo/kk g ftle y[kd dk on"; ,d vfHkuo 'kyh dk tUe ndj viuh vfLerk dk 0;Dr djrk gA vk/kfud ;x dh fo"k; oLr e u doy cgr cMk ifjoru gvk g cfYd foLrkj Hkh gvk gA vk/kfud ;x d x|dkj dh fo"k;oLr g& fo'o'kkfUr dh vko';drk] :f<;k dh ttthjk dk rkMu dk vkUnkyu] lkekftd fonirkvk ij igkj] jktuhfr dk in"k.k] Hk"Vkpkj] fo'of{kfrt ij gk jgh ?kVuk,A lkekftd ljkdkjk ij og lLÑr e dFkk, fy[k jgk gA vk/kfud ;x fo"kerkvk ij 0;X; vkj fucU/k fy[k jgk gA fo"k;oLr dh ;g uohurk vkj dF; dh ifjf/k e foLrkj Hkh vk/kfud ;x dh fof'k"V nu gA ;gh dkj.k g fd vk/kfud ;x dk lLdr y[ku fo"k"kr% x| y[ku cgvk;keh vkj foLrr Qydokyk gk x;k gA bld lkFk gh x| dh f'kYikRed iofÙk vkj fo/kkvk dk tk foLrkj gvk g og bl ,d fojkV 0;kidrk n nrk gA lLdr dk dFkk lkfgR; blh fojkV 0;kidrk dk egRoi.k vx gA

onk l ydj vktrd fy[k tku oky lLdr d leLr ok³e; e dFkk dh jl/kkjk lrr iokgeku gA bldk n'ku doy dk0;'kkL= e gh ugh] vfir mifu"kn] vk;on] /kuon] T;kfr"k 0;kdj.k] dedk.M] nk'kfud xUFk] ijk.k] LefrxUFk vkfn e Hkh dgh irhd d :Ik e rk] dgh mieku] dgh fcEc d :Ik e rk] dgh n"VkUr d :Ik e gkr gA gekjk dFkk lkfgR; doy eukjtu d fy, gh ugh] vfir 0;fDr vkj lekt d LkkFk&lkFk ;x fuek.k d fy, fu%lhe dk Li'k djrk gvk ;FkkFk d /kjkry ij vkn'k dk rkuk&okuk curk gvk Hkh mll vyx lfPpnkuUnLo:Ik gA fo'o d leLr dFkk lkfgR; l ;gh fHkUurk gh bldh fof'k"Vrk gA

ykd&ijykd] tUe&iutUe] vkdk'k&ikrky] ty&LFky] eu";&nork] Hkr&ir] lk'k&i{kh] dhV&irx] tUe&eR;] vkpkj&fopkj] vukpkj&lLdkj] mRifÙk&fouk'k vkj xg&u{k= rd dk y[kk tk[kk bu dFkkvk e lgt :Ik l fn[kkb nrk gA ; dFkk, Kku dh g rk foKku Hkh bue gA leLr Hkkjrh; thou e jph&clh] ?kj&ckgj] [kr&[kfy;ku] ou&miou efUnj] vUnj&ckgj] lkr&tkxr luk tk ldrk g ; dFkk, gj txg e[kj gA lkekftd] o;fDrd] ufrd] vk/;kfRed] eukoKkfud]

ikjkf.kd] ,frgkfld] ykfdd] vykfdd] bu dFkkvk dk viuk gh ,d llkj g vkj viuk gh vkLokn HkhA

lLdr Hkk"kk dk dFkk lkfgR; on&onk³x] jkek;.k] egkHkkjr] ijk.k] dk0;&egkdk0;] ukVd vkfn e iYyfor gkrk gvk] or&mRlo] rht&R;kgkjk l dF; yrk gvk vxlj gvkA x|&i|e;h bu dFkkvk u /khj&/khj x| dk gh vfHk0;fDr dk l'kDr ek/;e puk tk n.Mh d n'kdekjpfjr e fu[kjdj lkeu vk;kA bld vuUrj lcU/k dh oklonÙkk] ck.kHkVV dh dknEcjh dFkk vkj g"kpfjr] /kuiky dh frydetjh] oknhHk flg dh x|&fpUrkef.k] {kekjko dh dgkfu;k vkfn dFkk lkfgR; dh mYy[kuh; Ñfr;k gA

lLdr lkfgR; e ykddFkkvk ,o uhfrdFkkvk dh Hkh viuh ijEijk gA ;g ijEijk Hkh /khj&/khj e[; lkfgR;/kkjk d lkFk fodflr gkrh gb fn[kkb nrh gA tk x.kk<;jfpri'kkph xUFk ¼cMM dgk½ ogRdFkkl thou vkj ij.kk ikIr dj ,d fof” k"V 'kyh e vxlj gbA ykddFkkvk dk ikphure lxg ogRdFkk iFke ;k f}rh; 'krkCnh e i'kkph ikdr e fy[kh xb gA ;gh *dFkklfjRlkxj* d uke l lLdr Hkk"kk e fy[kh xbA

d'ehjh dfo {keUn dh ogRdFkketjh ,o d'ehjh ifMr lkeno }kjk jfpr dFkklfjRlkxj d vuUrj orky ipfo'kfr] flgklu}kf=f'kdk] 'kd&llrfr vkfn mYy[kuh; dFkk lxg gA blh fo/kk ij fy[kh xb dFkk.ko] i#"k&ijh{kk] Hkkt icU/k vkfn ykddFkkvk u Hkh ikBdk dk ân; [kc yHkk;kA lLÑr dFkk&lkfgR; e tk dFkk, lokf/kd ykdfi; gb o Fkh uhfr dFkk,A uhfrdFkkvk e Hkh vkt rd tk dfuf"Bdk ij fojktrh g og g if.Mr fo".k 'kek }kjk jfpr *i¥prU= dFkk* vkj blh dFkk lxg ij vk/kkfjr *fgrkin'k* HkhA ; uhfrdFkk, doy Hkkjrh; lkfgR; e gh ugh] fo'olkfgR; e Hkh viuk LFkku cuku e l{ke gbA bld vfrfjDr ck) vkj tu dfo;k }kjk lLÑr e fy[kh uhfrdFkk, Hkh mYy[kuh; g ftue tkrdekyk] vonku'krd] fn0;konku] mifefr Hko ii¥pdFkk HkjVd}kf=f'kdk] dFkk jRukdkj] pEid Jf"B dFkkud rFkk ikyxkiky dFkkud mYy[kuh; gA

lLdr dFkk lkfgR; d dFkk&jRu&Hk.Mkj dkHkju okyk bDdhloh lnh dk lLÑr dFkk lkfgR; gA ykdlLdfr vkj ykd thou dk dF; cukdj fy[kh xb dFkk, gkL; vkj 0;X; d }kjk thou vkj txr dh leLr lkekftd vkj o;fDrd fodfr;k folxfr;k ,o d.Bkvk ij igkj djrh gb Hkkfrd ,o vk/;kfRed lk;koj.k dk LoPN djrh gb LoLFk eukjtu djrhgA

oreku lekt dk lLdr x| dh l'kDr o lyfyr dFkk fo/kk e 0;Dr ykd&lLÑfr dk ifjKku gk ld] ;g vfHkyk"kk rFkk bDdhloh lnh dk lLdr dFkk lkfgR; dk ydj jkpd 'kyh e fy[kh x;h dFkkvk dk vkd"k.k gh ej bl v/;;u को शोध विषय के रूप में चयन करने की पृष्ठभूमि रही है। विशयविस्तार के भय से 'kk/kkfFkuh }kjk bDdhloh lnh d mÙkjHkkjrh; lLÑrdFkklkfgR; को ही शोध विशय के रूप में चुना गया है। पूर्ववर्ती कथा साहित्य की अपेक्षा वर्तमान में fyf[kr dFkk lkfgR; ekuoh; d.Bkvk] ekufld ihMkvk nfgd ;krukvk ,o fodyrkvk l Hkjk gvk gA bld ey e D;k dkj.k gk ldr g mudk मनोविश्लेशणात्मक रूप से अध्ययन किया जायेगा तथा निश्कर्श के रूप में उसके उपाय भी çLrr fd, tk;xA âkl gkr thoueY;k dk dFkkdkjk u lLÑr dFkk lkfgR; e cM gh ltho <x l o.ku fd;k g] bld ey e D;k dkj.k jg g vkj budk fuokj.k D;k g ;g Hkh ej 'kk/k dk ,d e[; mí'; jgxkA ub 'kCnkoyh] egkoj] ykdkfDr;k rFkk y[ku dh fofo/k 'kfy;k dk 'kk/k vkxkeh 'kk/kkfFk;k gr çLrr dj ldxkA çkphu lLÑr dFkk d ekud ekun.Mk dk vkt dk dFkkdkj fdruk vulj.k dj jgk g bldk mn?kkVu Hkh 'kk/k d ek/;e l fd;k tk;xkA vkxkeh lf/ktuk] ftKkl] ikBdk gr mÙkjHkkjr d bDdhloh lnh dk lLÑrdFkklkfgR; ,d LFkku ij miyC/k gk ldxk ;g Hkh bl 'kk/k dk e[; mnn'; gA

lLd rdFkk lkfgR; e vc rd g, 'kks/k dk;ksa dk fooj.k bl izdkj g&

1 lcU/kÑr okl onÙkk;k dk;'kkL=h;e v/;;ue ¼1995½ c©cu mik/;k;] jkf"V; lLdr lLFkku ¼bykgkckn ifjlj½ fnYyh

2 okl onÙkk& g"kpfjr;k ryukRedv/;;ue ¼1998½ noh ;kx'ojh jkf"V; lLÑr lLFkku ¼y[kuÅ½ ifjlj½ fnYyh

3 n'kdekjpfjrL;&*vofUrl Unjh* dFkk;k'p Hkk"kk&'kkL=ki{kh;e ryukRed v/;;ue] ¼1980½ ,l f=ikBh l; ukjk;.k] jkf"V; lLdr lLFkku ¼bykgkckn ifjlj½ fnYyh

4 n'kdekjpfjr ,o dFkklfjRlxj d L=hik=k dk leh{kkRed v/;;u] jke txnh'k dek;

5 lLdrdFkk lkfgR;k ,d v/;;u] ¼2 eb 1996½ ekgEen 'kjhQ] bykgkckn

6 vk/kfud lLdr cky lkfgR;k ,d v/;;u ¼y?k dFkkvk d lUnHk e½ 2008 d0fu'kk xkre

7 chloh 'krkCnh d lLdr y?kdFkk lkfgR; dk lekt'kkL=h; v/;;u ¼2001½ :fp dyJ"B

ejs lKku e *bDdhloh lnh d mÙkjHkkjrh; lLÑrdFkk lkfgR; dh leh{kk*

bl fo"k; ij vHkh rd dkbZ Hkh 'kks/k dk;Z ugh gvk g ;g lkLrkfor 'kks/k&fo"k; dfri; uohu vkj ekfyd fu"d"kksZ dk mn?kkfVr dj ldxk] ,slk ejk fo'okl g rHkh eSu bl viu 'kks/k dk fo"k; cuk;k gA

'kks/k çcU/k fy[krs le; e[;r% vUroLrq fo'y"k.k i)fr dk iz;ksx fd;k tk;sxkA

fo}Ttuk l vkxgi.k foue fuonu g fd lân; l/kh tu e> mi;Dr fo"k; ij 'kks/k dk; dju dh vuefr inku djx rFkk ejh v{kE; =fV;k dk Hkh {kekHkko l l/kkjdj ejk ekxn'ku djxA

bDdhloh% lnh d% mÙkjHkkjrh; lLÑrdFkk lkfgR; dh leh{kk

çFke v/;k;& lLÑrdFkk lkfgR;&Lo:i o ijEijkA

1 lLÑrdFkk lkfgR; dk Lo:i rFkk Hkn

2 ykd lkfgR; dk ,frgkfld lo{k.k

3 leh{kk dk vk/kkj& lkekftd,/kkfed, lkLÑfrd ,o lkfgfR;d

f}rh; v/;k;& v/;; lLd`r dFkk lxg rFkk dFkkdkjk dk ifjp;A

dFkkdkj	dFkk	i:dk'ku o"k
ik0 vfHkjkt jkt Un feJ	fp=i.kh	2001
	iuuok	2006
	dkUrkjdFkk	2009
	vfHkuoi¥prU=e	2009
	fNUueLrk	2010
	eekRredFkkfudkh	2013
ik0jk/kk oYyHk f=ikBh	vfHkuo'kdlkfjdk	2004
Mk0 jke fd'kkj feJ	ukjhdFkk·ere	2005
Mk0 iHkukFk f}onh	vUrj /ofu	2006
	dudykpu	2014
Mk0 ç'kL;fe= 'kkL=h	vuHkhfllre	2007
Mk0 v'kkd dekj Mcjky fu"d"k	n/k{kk	2010

r`rh; v/;k;& v/;; dFkkvk dk oLr&of'k"V; rFkk ik=&fp=.kA

¼d½ v/;; dFkkvk dk oLr of'k"V;

¼[k½ v/;; dFkkvk d ik=k dk pfj=&fp=.k

1- i:"k ik=

2- L=h ik=

fu"d"k

prFki v/;k;& bDdhloh lnh d mÙkjHkkjrh; lLÑrdFkk lkfgR; dk lkekftd i{k rFkk /kkfed i{kA

¼d½ lkekftd i{k

1- o.k 0;oLFkk&tkfr çFkk

2- lekt

3- ifjokj

4- v/;; lLÑrdFkk lkfgR; e ukjh

5- f'k{kk 0;oLFkk

¼[k½ /kkfed i{k

1- fofHkUu noh&norkvk dh mikluk

2- ri] ;K] R;kx rFkk nku

3- de o iutUe

4- çk;f'pÙk

5- 'kdu vi'kdu

fu"d"k

i´pe v/;k;& bDdhloh lnh d mÙkjHkkjrh; lLÑrdFkk lkfgR; dk lkLÑfrd i{kA

¼d½ lkLÑfrd i{k

1- lLdkj

2- jhfr&fjokt vkj çFkk,

3- वेशभूशा

4- iokRlo

5- eukjtu d lk/ku

fu"d"k

"k"B v/;k;& v/;;u dFkkvksa dh lkfgfR;d leh{kkA

¼d½ jl rFkk Hkkko&fu:i.k

¼[k½ भाशा तथा शैलीगत सौन्दर्य

¼x½ ykdkfDr;k rFkk egkojk dk ç;kx

fu"d"k

milgkj& v/;;u dk fu"d"k rFkk ikfxdrk

lnHk xUFk lph

Ø- l	iLrd dk uke	y[kd dk uke	idk'ku	lLdj.k
1	vk/kfud 'kk/k i.kkyh	Mk- egUæ dekj feJ	ekd ifCyl t;ij	2009
2	vul/kku fof/k;k	Mk- Mh0,u0JhokLro	lkfgR; idk'ku	
3	vk/kfud lLÑr lkfgR; bfrgkl	vkpk; Jh cyno mik/;k;	mÙkj in'k lLÑr lLFkku y[kuÅ	fo-l- 2056 dk ¼2000b-½
4	lLÑr lkfgR; dk vkykpukRed bfrgkl	Mk- jketh mik/;k;	jkeukjk;.k cuh ek/ko idk'ku bykgkckn	1961
5	lLÑr lkfgR; dk bfrgkl	Mk- ,0ch0dhFk	ekrhyky cukjlhnkl] fnYyh	1960
6	lLÑr lkfgR; dk bfrgkl	cyno mik/;k;	'kkjnk lLFkku okjk.kl h	1973
7	lLÑr lkfgR; dk leh{kkRed bfrgkl	Mk0 dfiy no f}onh	jkeukjk;.k yky fot ; dekj bykgkckn	1985
8	lLÑr lkfgR; chloh 'krkCnh	ik0 jk/kk cYyHk f=ikBh	ifrHkk idk'ku]'kfDRk uxj] fnYyh	1990
9	vk/kfud dky dk lLÑr x| bfrgkl	dykukFk 'kkL=h	jk"Vh; lLÑr lLFkku	1995
10	egkHkkjr dk lekt'kkL=h; vu'khyu	uRFkyky xlr	jk"Vh; lLÑr lLFkku	1994
11	uhfrdFkk dk mnHko	Mk- iHkkdj ukjk;.k		

	,o fodkl	doBdj		
12	iprU= dh lkekftd ,o jktufrd n'kk ,frgkfld v/;;u	Mk- /keUæ 'kek	ifrHkk idk'ku	1995
13	ikphu Hkkjrh; lLÑfr ,o lekt	Mk- iHkn;ky vfXugk=h	cU/k idk'ku]okjk.klh	1994
14	vk/kfud lLÑr ukVd u; rF;] u; fopkj	jketh mik/;k;	lLÑr ifj"kn lkxj	
15	Hkkjrh; lkfgR; vkj lLÑfr	Mk- gfjnÙk 'kkL=h	e'kh jke eukgjyky ub fnYyh	1959
16	lLÑr lkfgR; e jktuhfrd	Jh Ñ".k] Mk- fdj.k V.Mu	b0c0fydl fnYyh	1990

dk"k xUFk lph

Øl-	dk"k xUFk	y[kd dk uke	idk'ku	lLdj.k
1	lLÑr fgUnh dk"k	okeu f'kojkt vkIV	ekrh yky cukjlh nkl	1996
2	'kCn dYi æe	jkt k jk/kkdkUr no	pk[kEck lLÑr lhfjt okjk.k lh	1967
3	lLÑr lkfgR; dk"k	Jh Ñ".k leoky	fnYyh lLÑr vdkneh	1996

i=&if=dk,¡

1	lLÑr e¥tjh	rkjk'kdj ik.M;	t;ij ¼jkt LFkku½
2	dFkk lfjr	cuekyh fc'oky	bykgkckn
3	lLÑr ifrHkk	ik0 jk/kk oYYkHk f=ikBh	fnYyh